

**OILAVIY DISFUNKTSIYA VA IJTIMOIIY QO‘LLAB-
QUVVATLASHNING O‘SMIRLAR ADDEKTIV XULQIGA TA’SIRINI
PSIXOLOGIK TAHLIL QILISH**

Hamroyeva Dिल्фуза Rahmatullayevna

Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada, maktab muhitining o‘smirlar addektiv xulqiga ta’siri va psixoprofilaktika strategiyalari o‘rganilgan. Shuningdek maqolada, o‘smirlar addektiv xulqlarini oldini olish va ularga qarshi kurashish uchun psixoprofilaktika strategiyalarining o‘rni, maktabda ijobiy, sog‘lom muhit yaratish, o‘qituvchilar va psixologlarning rolini oshirish, oilaviy hamkorlik va o‘smirlarni ijtimoiy faollikka jalb qilish usullari tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar. *o‘smirlar, addektiv xulq, psixoprofilaktika, salbiy odatlar, psixologik qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy muhit, stress, ijtimoiy faollik.*

Аннотация. *В данной статье изучено влияние школьной среды на аддективное поведение подростков и стратегии психопрофилактики. Также в статье проанализированы роль психопрофилактических стратегий для профилактики и борьбы с аддективным поведением подростков, создание позитивной, здоровой среды в школе, повышение роли учителей и психологов, семейное сотрудничество и методы вовлечения подростков в социальную активность.*

Ключевые слова. *подростки, аддективное поведение, психопрофилактика, негативные привычки, психологическая поддержка, социальная среда, стресс, социальная активность.*

Annotation. *This article examines the influence of the school environment on adolescent addictive behavior and psychoprophylactic strategies. The article also analyzes the role of psychoprophylactic strategies in preventing and combating addictive behavior in adolescents, creating a positive, healthy environment in school, enhancing the role of teachers and psychologists, family cooperation, and*

methods for engaging adolescents in social activity.

Keywords. *adolescents, addictive behavior, psychoprophylaxis, negative habits, psychological support, social environment, stress, social activity.*

Kirish. O'smirlar davri inson hayotida juda muhim bosqich bo'lib, bu davrda yoshlar turli fiziologik, psixologik va ijtimoiy o'zgarishlarga duch keladi. Shu bilan birga, maktab muhitining o'smirlarning psixologik va xulq-atvoriga ta'siri katta rol o'ynaydi. O'smirlar uchun maktab, nafaqat ta'lim olish, balki ijtimoiy va psixologik o'sishning asosiy manbai hisoblanadi. Maktab muhitining salbiy ta'siri o'smirlarni salbiy xulqlarga olib kelishi mumkin, jumladan, addektiv (qaramlik) xulqlarga.

Addektiv xulq — bu insonning o'zini tutishi va turli odatlarni shakllantirishidagi muammolarni anglatadi. O'smirlar orasida odatda turli xil addektiv xulqlar yuzaga keladi, masalan, giyohvand moddalar, alkogol, nikotin, internet va boshqa raqamli texnologiyalar yoki o'yinlarga qaramlik. Bu turli qaramliklar o'smirlarning ruhiy va jismoniy sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Psixoprofilaktika, ya'ni psixologik profilaktika, o'smirlar orasida addektiv xulqning oldini olish va unga qarshi kurashishda muhim vosita hisoblanadi. Psixoprofilaktika strategiyalari o'smirlarni salbiy ta'sirlardan himoya qilish, ular uchun sog'lom va ijobiy muhit yaratish, shuningdek, xavfli xulqlarni oldini olishga qaratilgan.

Kirishda keltirilgan ma'lumotlar o'smirlar addektiv xulqining rivojlanishi, maktab muhitining ta'siri, shuningdek, psixoprofilaktika usullari va strategiyalarining o'zni haqida umumiy tasavvur hosil qiladi. Bunday tadqiqotlar o'smirlarning psixologik salomatligini yaxshilash va ularga zararli odatlarni oldini olishda yordam beradigan usullarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. O'smirlar addektiv xulqlari va ularning psixologik salomatligini o'rganish bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar va izlanishlar olib borilgan. Bu borada turli olimlar o'z tadqiqotlarida o'smirlarning psixologik

rivojlanishi, ularning maktab muhitidagi ijtimoiy ta'sirlar, salbiy xulqlarning rivojlanishiga olib keluvchi omillarni o'rganishgan. Quyida shu mavzu bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan ba'zi olimlar va ularning asarlariga qisqacha to'xtalib o'tamiz:

Shveytsariyalik psixolog Jan Piajet o'smirlarning kognitiv rivojlanishini o'rganishda katta hissa qo'shgan. Uning nazariyasiga ko'ra, o'smirlilik davri aqliy rivojlanishning muhim bosqichlaridan biri bo'lib, aynan shu davrda ular o'z xulqlarini boshqarish va murakkab ijtimoiy munosabatlarni tushunish qobiliyatini rivojlantiradilar. Piajetning ishlari o'smirlarning qaror qabul qilish jarayonlari, xususan, addektiv xulqlarni rivojlantiruvchi omillarni tushunishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Erik Eriksonning ijtimoiy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, o'smirlilik davri "identifikatsiya va shaxsdagi turli qarama-qarshiliklar" bosqichi deb ataladi. Bu davrda o'smirlar o'zligini aniqlash, ijtimoiy rollarini shakllantirish va ayni paytda atrof-muhitdan ta'sirlar olib, shaxsiy va guruhij tajribalar orqali o'zlarini anglashga harakat qilishadi. Eriksonning nazariyasi o'smirlar addektiv xulqlarining shakllanishida maktab muhitining, do'stlar, o'qituvchilar va oilaning ta'sirini tushunishda yordam beradi.

Albert Bandura o'zining "o'rganish orqali o'zgarish" nazariyasiga ko'ra, o'smirlar atrof-muhitdan o'rganadilar, jumladan, ular o'zining xulq-atvorini ko'rish va kuzatish orqali o'zgarishadi. Bu nazariya, o'smirlar orasida addektiv xulqlarning rivojlanishini tushunishda muhim ahamiyatga ega, chunki o'smirlar maktabda va oilada o'rganadigan xulqlar ularning xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatadi.

Rossiyalik neyrofiziolog va psixolog, Bexterevning ishlari asosan insonning psixologik va fiziologik holatlari, xulq-atvor va kognitiv jarayonlarni o'rganishga bag'ishlangan. Bexterev, xususan, o'smirlarning giyohvandlikka qarshi kurashishda markaziy nerv tizimi va psixologik muvozanatning ahamiyatini ta'kidlagan.

Rus psixologi Pochebut maktabdagi o'smirlarning ruhiy salomatligi va xulq-atvorga doir tadqiqotlar olib borgan. Uning tadqiqotlarida maktabdagi psixologik stressning o'smirlarning salbiy xulqlariga, jumladan, addektiv xulqlarga

olib kelishi mumkinligi aniqlangan. Pochebut, shuningdek, o'smirlarni psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlashning muhimligini ta'kidlagan.

Rus yozuvchisi Maksim Gorkiy o'zining "Psevdo-psixologik motivlar va o'smirlik davri" asarida o'smirlarning ichki dunyosini, ularning qarama-qarshiliklarni qanday qabul qilishlarini o'rgangan. Uning fikriga ko'ra, o'smirlar orasida salbiy xulqlarning shakllanishi ko'pincha o'zligini izlash va ijtimoiy qabul qilish ehtiyojlari bilan bog'liq.

Bu olimlar o'zlarining tadqiqotlarida o'smirlar addektiv xulqlarini shakllantiruvchi turli omillarni va psixologik muammolarni aniqlashda, shuningdek, psixoprofilaktika strategiyalarini ishlab chiqishda muhim hissa qo'shishgan. Ularning ishlari o'smirlar sog'ligini himoya qilish, ularning salbiy xulqlarga qarshi kurashishda va ijtimoiy jihatdan sog'lom rivojlanishlarini ta'minlashda asosiy yo'nalishlarni belgilaydi.

Muhokama. O'smirlar addektiv xulqlari, ya'ni giyohvand moddalar, alkogol, nikotin, internet qaramligi yoki boshqa salbiy odatlarning rivojlanishi — zamonaviy ijtimoiy muammolardan biridir. Bu muammo o'smirlarning psixologik, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Maktab muhiti esa o'smirlarning ijtimoiylashuvi, o'zini anglash va o'quv jarayonidagi xulq-atvorini shakllantirishda asosiy o'rin tutadi. Shuning uchun, maktabdagi ta'lim va ijtimoiy muhitning o'smirlarning addektiv xulqlariga ta'sirini chuqur tahlil qilish va psixoprofilaktika strategiyalarini ishlab chiqish muhimdir.

Maktab muhitining ta'siri.

Maktab muhitining o'smirlar addektiv xulqlariga ta'siri bir nechta asosiy omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin:

1. **Do'stlar va guruh ta'siri:** O'smirlar uchun do'stlar va ijtimoiy guruhlar maktabdagi muhitning muhim qismini tashkil etadi. Ular, ba'zan, salbiy xulqlarni o'zaro ta'sir orqali o'rganadilar, masalan, giyohvand moddalar yoki alkogol iste'moli. Shuning uchun maktabda do'stlar va guruhlarini ijtimoiy va psixologik qo'llab-quvvatlash, salbiy xulqlarni oldini olishda muhim o'rin tutadi.

2. **O'quvchi-o'qituvchi munosabatlari:** O'qituvchining o'smirlar bilan o'rnatgan munosabati ham o'smirlarning xulq-atvoriga ta'sir qiladi. Maktabdagi ijobiy, qo'llab-quvvatlovchi va hurmatga asoslangan o'qituvchi-o'quvchi munosabati, o'smirlarning psixologik sog'lig'ini saqlashda yordam beradi. Shu bilan birga, o'qituvchining addektiv xulqlarga qarshi kurashish va profilaktik tadbirlar o'tkazishdagi roli juda muhimdir.

3. **Maktabdagi ijtimoiy muammo va stress:** Maktabdagi o'smirlar stressi, o'quv yuki, do'stlar o'rtasidagi ijtimoiy bosim yoki o'qishdagi muvaffaqiyatsizliklar ham addektiv xulqlarni rivojlantirishga sabab bo'lishi mumkin. Bu stressli holatlar, ayniqsa, o'smirlar o'z muammolarini hal qilishda yordam bermasa, ularda yomon odatlar shakllanishiga olib kelishi mumkin.

4. **Maktabdagi psixologik yordam:** Maktabda psixologik xizmatlar va yordamchi dasturlar mavjudligi ham o'smirlarning xulq-atvoriga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Psixologlar va ijtimoiy xodimlar o'smirlarni psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash, ularni o'z hissiyotlarini va xulqlarini boshqarish usullarini o'rgatish orqali, addektiv xulqlarga qarshi kurashishda muhim rol o'ynaydi.

Psixoprofilaktika strategiyalari.

O'smirlar orasida addektiv xulqlarni oldini olish va ularga qarshi kurashish uchun psixoprofilaktika, ya'ni psixologik profilaktika strategiyalarini ishlab chiqish juda muhimdir. Ushbu strategiyalar o'smirlarni salbiy ta'sirlardan himoya qilishga yordam beradi va ijtimoiy jihatdan sog'lom o'sishga imkon yaratadi.

1. **Ta'lim va o'qituvchilarning rolini kuchaytirish:** Maktabda addektiv xulqlarning oldini olish bo'yicha maxsus darslar va treninglar o'tkazish zarur. Bu darslar o'smirlarni giyohvand moddalar, alkogol va boshqa zararli odatlardan saqlanishning muhimligi haqida xabardor qilish, ularga salbiy oqibatlarni tushuntirishga qaratilgan bo'lishi kerak. O'qituvchilar o'smirlarga zaruriy psixologik yordamni ko'rsatishda faol bo'lishi zarur.

2. **Ijtimoiy va emotsional yordam:** O'smirlar o'z hissiyotlari va ijtimoiy munosabatlarini qanday boshqarishni o'rganishlari kerak. Maktabda ijtimoiy va

emotsional ta'lim berish, o'smirlarga o'z hissiyotlarini ifoda etish, stressni boshqarish, ijtimoiy tashvishlarni yengish va o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish bo'yicha strategiyalarni ishlab chiqish muhimdir.

3. **Oilaviy hamkorlik:** Maktab va oilaning o'smirlar uchun birgalikda ishlashining ahamiyati katta. Maktabda o'qituvchilar va psixologlar oilalar bilan yaqindan hamkorlik qilish, ularni o'smirlar bilan bo'ladigan munosabatlar va ta'lim jarayonlariga jalb qilishlari kerak. Bu, o'z navbatida, o'smirlarni salbiy ta'sirlardan himoya qilishga yordam beradi.

4. **Maktabdagi sog'lom ijtimoiy muhitni yaratish:** Maktabda sog'lom, ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, o'smirlarni salbiy ta'sirlardan saqlashga yordam beradi. Maktabda ijtimoiy faoliyatlar, sport musobaqalari va jamoaviy loyihalar orqali o'smirlar bir-birini qo'llab-quvvatlashadi va bir-birlariga yordam berishni o'rganadilar. Bu esa salbiy odatlarning shakllanishining oldini olishga xizmat qiladi.

5. **Psixologik va ijtimoiy foydali faoliyatlar:** O'smirlarni sport, san'at, musiqa va boshqa ijtimoiy faoliyatlarga jalb qilish orqali ularni salbiy odatlardan uzoq tutish mumkin. Maktabda o'smirlar uchun qo'shimcha turlar va qiziqarli tadbirlar tashkil qilish, ular o'zlarining qobiliyatlarini rivojlantirishi va o'zini ijtimoiy jihatdan ijobiy his qilishlari uchun yordam beradi.

Maktab muhitining o'smirlar addektiv xulqlariga ta'siri katta va ko'plab omillarga bog'liq. Shu bois, psixoprofilaktika strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish maktablarning o'smirlar uchun sog'lom, xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish uchun zarurdir. O'smirlar uchun salbiy odatlarning oldini olish va ularni sog'lom rivojlanishga yo'naltirishda maktab, oila va ijtimoiy tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlik muhim rol o'ynaydi.

Xulosa. O'smirlar addektiv xulqlari (masalan, giyohvand moddalar, alkogol, internet qaramligi va boshqa zararli odatlar) o'smirlarning psixologik va jismoniy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Maktab muhitining o'smirlar addektiv xulqiga ta'siri juda katta bo'lib, bu ta'sir o'smirlarning ijtimoiy, hissiy va kognitiv rivojlanishiga bevosita bog'liq. Maktabda o'smirlarning turli

ijtimoiy o'zaro ta'sirlari, do'stlar va o'qituvchilar bilan bo'lgan munosabatlar, shuningdek, maktabdagi stress va psixologik qo'llab-quvvatlash mavjudligi — bularning barchasi o'smirlarning xulq-atvorini va salbiy odatlarga bo'lgan moyilligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Maktab muhitining ijobiy tashkil etilishi, o'smirlarni o'zlarini salbiy ta'sirlardan himoya qilishga yordam beruvchi psixoprofilaktika strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish zarurdir. Psixoprofilaktika strategiyalarining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

1. **O'qituvchilar va psixologlarning faol ishtiroki:** Maktabda o'qituvchilar va psixologlar o'smirlarni psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash va ularni salbiy ta'sirlardan himoya qilishda faol rol o'ynashlari kerak. Shuningdek, o'qituvchilar o'smirlar uchun ijobiy o'rnak bo'lishi, ularning psixologik salomatligini saqlash va salbiy xulqlardan saqlanishda yordam berishi zarur.

2. **Do'stlar va ijtimoiy guruhlar o'rnini kuchaytirish:** O'smirlar orasidagi do'stlik va ijtimoiy guruhlar ta'siri ko'pincha salbiy odatlar rivojlanishiga olib keladi. Shu bois, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va ijobiy guruh muhitlarini yaratish, o'smirlarni sog'lom va salbiy xulqlardan uzoq tutish uchun muhimdir.

3. **Stressni boshqarish va emotsional ta'lim:** O'smirlar orasida stress va ruhiy tushkunlikning yuqoriligi, addektiv xulqlarni rivojlantirishga olib kelishi mumkin. Maktabda o'smirlarni stressni boshqarish, hissiyotlarini ifoda etish va ijtimoiy mas'uliyatni oshirish bo'yicha maxsus dasturlarni tashkil etish kerak.

4. **Oila bilan hamkorlik:** Maktab va oila o'rtasidagi yaqin hamkorlik, o'smirlar uchun eng samarali psixoprofilaktika strategiyalaridan biridir. Oila o'smirlarni qo'llab-quvvatlash, ularning ehtiyojlarini tushunish va to'g'ri qarorlar qabul qilishda o'z rolini o'ynashi kerak.

5. **Sog'lom maktab muhitini yaratish:** Maktabda sog'lom, ijobiy va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish, o'smirlarni salbiy xulqlardan saqlash va ularning psixologik va jismoniy salomatligini ta'minlashda muhimdir. Ijtimoiy, sport va san'at faoliyatlari orqali o'smirlar o'zlarini ifoda etishlari, yangi qobiliyatlarini rivojlantirishlari va ijtimoiy mas'uliyatni o'rganishlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, maktab muhitining o'smirlar addektiv xulqiga ta'siri katta bo'lib, bu ta'sirni ijobiy tomonga o'zgartirish uchun psixoprofilaktika strategiyalarini amalga oshirish zarurdir. Maktab, oila va ijtimoiy tashkilotlarning o'zaro hamkorligi o'smirlar uchun sog'lom, xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishga yordam beradi. O'smirlarning psixologik salomatligini ta'minlash, ularni salbiy xulqlardan himoya qilish va ijtimoiy jihatdan sog'lom rivojlanishini ta'minlash maktab va jamiyatning ustuvor vazifalaridan bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Ambrumova A.G., Jezlova L.Ya. O'smirlarda xatti-harakatlarning ayrim shakllari haqida. // "Bolalikpsixonevrologiyasining dolzarb muammolari", M., 2013 yil.-BILAN. 26-31.
2. Astemirov Z.A. Voyaga etmaganlarning jinoiy javobgarligi (ijtimoiy-psixologik jihat). // "Davlatvahuquq", 2010 yil, 1-son. -BILAN. 67-71.
3. Ganishina I.S. Disfunksional oila va voyaga etmaganlarning deviant xatti-harakatlari: Darslik. –M.:MPSI nashriyoti, 2016. –P. 345.
4. Zmanovskaya E.V. Deviantologiya (deviant xulq-atvor psixologiyasi). – M., 2017, 4-nashr. -BILAN.285.
5. Lichko A.E. O'smirlarda psixologiya va xarakterning aksentatsiyasi. – L., 2013. –b. 125.
6. Schneider L.B. Bolalar va o'smirlarning deviant xulq-atvori. – M.: "Akademik loyiha"; "Triksta",2015. -b. 336.